

УДК 7.046.1(476)

НА СІНІМ ДУНАІ: ВОБРАЗ МІФІЧНАГА ДУНАЮ Ў НАРОДНАЙ ПЕСЕННАЙ ЛІРЫЦЫ

д-р філал. навук А.М. НЕНАДАВЕЦ
(Бабруйск)

У артыкуле на багатым фальклорным матэрыяле сямейна-бытавых, валачобных, казацкіх (салдацкіх, рэкруцкіх) песень беларусаў разглядаецца вобраз ракі Дунай, міфічна-гістарычнай прарадзімы славян. Культурная памяць, што ўвасобілася ў вуснапаэтычнай творчасці народа, захавала своеасаблівыя ўяўленні аб Дунаі, «вялікай вадзе», моры, і адначасова любоў беларускай крыніцы, возеры, рачульцы. Рака – гэта мяжа, на ёй пралягае падзел прасторы на «сваё» і «чужое». Гэта таксама месца, дзе разгортваюцца драматычныя падзеі. Адсюль сімвалічнае значэнне Дунаю як памежжа сусвету жывых і мёртвых. Другі сэнс гэтага тапоніма ў вуснай народнай творчасці, што раскрываецца праз мастацкія прыёмы вобразна-псіхалагічнага паралелізму і персаніфікацыі, – далёкая родная старонка, куды імкнуцца вярнуцца разлучаныя з ёю маладзіцы альбо валяры.

Уводзіны

Шляхам мастацкага прыёму – вобразна-псіхалагічнага паралелізму – лёс жанчыны, якой не далі ўволю па красаватца, павесяліцца, пагуляць на дзявоцкай волі, параўноўваецца з прыгожым, злёным яварам, які харашэе на ўлонні прыроды, на беразе рэчкі, але ж ён не ведае, што наперадзе чакае марозная зіма, калі ўся гэтая прыгажосць асыплецца. Дзякуючы гэтаму становіцца зразумелым, якое цяжкае, непрадказальнае жыццё чакае ў будучым.

Асноўная частка

Дунай згадваецца і тады, калі гераіня лірычных песень (Марусечка, Настулечка і інш.) нарадзіла дзіця (дзяцей). Падкрэслім і тое, што згаданне ракі ў такім кантэксце неабходна тлумачыць ачышчальна-наско, святасцю бягучай вады, пра што мы вялі гаворку вышэй.

Свеця месяц і зара,
Я молада ўдава
Па садочку хадзіла,

Два сыночка радзіла.
У кітаечку спавіла,
У ціхі Дунай пусціла [2, с. 298].

Тут, мабыць, патрэбна паразважаць, адносна таго, што маладая жанчына, якая «двух сыночкаў радзіла», а потым іх «У ціхі Дунай пусціла», учыняе не нейкае бязлітасна-жорсткае злачынства, а дзейнічае ў русле шматвяковай традыцыі: раней жа таксама «абмывалі» немаўлят «здараваю», «бягучаю» вадою, каб у далейшым жыцці яны былі заўсёды дужымі, вынослівымі і, адпаведна, ніколі не хварэлі. Таму і здзяйсняецца тут такое дзеянне, а ў лірычным творы не распавядаецца, не раскрываецца, чаму і навошта жанчына так робіць, чаму міфічны Дунай маўкліва нясе свае воды і не выказвае нейкага абурэння-нягоды, не карае тую, якая, здавалася б, збіраецца пазбавіць жыцця сваіх дзяцей.

Іншая справа, што не заўсёды дзіця-немаўля было жаданым, бо займела яго маці ненарокам, не выйшаўшы замуж, не завёўшы ўласнай сям'і. Такі грэх нашымі продкамі асуджаўся вельмі жорстка і адназначна: ніхто, акрамя жанчын, не быў у гэтым вінаваты, нягледзячы на тое, што яе мог каварна падмануць і ў апошні момант адварнуцца «казак маладзенькі», які ні ў якім разе, не шкадаваў няшчасную, а яшчэ ў адкрытую насміхаўся, што «яна аказалася такой слабой», саступіла яму, а цяпер, маўляў, просіцца, каб не кідаў, каб ажаніўся. Толькі ж казацкая справа «вайну ваяваць», а не дзяцей гадаваць. Вось і атрымлівалася, што ўчарашняя шчаслівая дзяўчына, якая будавала ўжо планы на будучае жыццё, аказалася ў надзвычай цяжкім становішчы, калі ад яе адварочваліся нават родныя, не гаворачы ўжо пра сябровак. У няшчаснай заставаўся не такі ўжо і вялікі выбар для далейшых дзеянняў.

Сустракаецца ў песнях і другі варыянт – калі дзяўчына-грэшніца ў адкрытую заяўляе, што «ёй хочацца яшчэ пагуляць у дзеўках», не абзаводзіцца сям'ёю, не выконваць свята для кожнай жанчыны мацярынскія абавязкі, а паскакаць па-ранейшаму з хлопцамі-казакамі, паспяваць на радасць сабе.

Ой, да наша Марусечка сына радзіла,
Ой, спавіла ў пялёначкі, у Дунай пусціла.
Плыві, плыві, мой сыночак, усё рэкаю,
А я буду, маладая, яшчэ дзеўкаю [2, с. 295].

У некаторых вусна-паэтычных творах згадваюцца, нават імёны малых дзяцей, якіх матуля прыносіць, на бераг ракі – Дунаю, каб пусціць іх «гушкацца» па вольных хвалях. Але тут справа яшчэ і ў тым, што перад гэтым яна нібы здзяйсняе нейкае магічна-рытуальнае дзеянне. Не выключана і тое, што гэта на самой справе быў старажытны абрад, які здзяйсняўся пры нараджэнні дзяцей, але проста так

атрымлівалася, што ў народных песнях ён захаваўся не цалкам, а фрагментарна, таму нам цяжка сёння меркаваць пра тое, як жа ён выглядаў тады, калі выконваўся далёкімі продкамі ў гонар нашчадкаў у лесе – «кругом лесу абнясла», і «на паляны аставіла». Хутчэй за ўсё тут можна весці гаворку не пра любую лясную (звычайную) палянку, а пра тую, дзе, магчыма, знаходзіліся некалі ідалы ўсёмагутных і грозных язычніцкіх багоў, або духаў лесу, якім пакланяліся і ў якіх таксама прасілі блашавення-дазволу на будучае здаровае жыццё. Не забываемся і пра стаўшае ўжо апошнім часам класічным сцверджанне: «Калі ў вадзе нарадзілася жыццё, то ў лесе яно ўзмужнела». Тым болей што тут таксама адбываецца гэтая паслядоўнасць: лес – вада, падразумяецца, ці і ў адкрытую сцвярджаецца, што гэта – Дунай.

Той, хто аддаваў сябе вясёлым гульням, не сачыў за малымі дзецьмі, пастаянна асуджаўся ў вусна-паэтычнай творчасці. Мала гэтага, маці заўсёды мела (несла ў сабе) клопаты пра вядзенне сямейных (хатніх) спраў, а пра гадаванне дзяцей, то, бясспрэчна, нават згадваць не даводзілася. Калі што якое, дык яе адразу ўпікалі, што не глядзіць, не сочыць за малымі, што яны ў яе і брудныя, і нямытыя, і галодныя, і халодныя. Іншая справа, калі гэта адбывалася пры жывой матулі, якая імкнулася любым чынам пагуляць, павесяліцца, не забываючыся пра маладыя гады. Нярэдка такіх весялук карае сама прырода, прыродная стыхія. І тады ўжо атрымлівалася так, што «блакітны Дунай» – увасабленне любой беларускай рэчкі, незалежна ад таго, вялікая яна была ці малая, выступаў у якасці самага сапраўднага суровага суддзі, пакаральніка.

Вот узялі Марусечку пад белы рукі,
Укінулі Марусечку ў Дунай глыбокі [2, с. 296].

Вядома ж, тут гаворка магла весціся і пра нейкае іншае пакаранне, але тым не меней Дунай выступаў у ролі таго, хто «адпускаў належна грахам». Бясспрэчна, Марусечка, нягледзячы на тое, што сама ўжо была дарослай, дапускала нават нейкія значныя прамашкі ў жыцці, успамінала самага блізкага для яе чалавека на свеце – мамачку. Так ужо павялося, што ў рашаючыя хвіліны жыцця, чалавек у сваіх думках звяртаецца да маці, да той, якая нарадзіла, узгадвала, многаму навучыла.

Часам да Дунаю-рэчкі звяртаецца дзяўчына ці малады хлапчына, калі нешта не атрымліваецца ў жыцці, ідзе не так, як жадалася. Думалася-марылася ў думках адно, а на справе атрымлівалася зусім іншае. У адчаі любы мог заламаць рукі, запрасіць дапамогі, парады, нават простага супакойваючага слова, каб неяк знайсці стан душэўнай раўнавагі, адпыхнуцца ў вырашэнні нейкай важнай сітуацыі ад цвёрдай кропкі апоры. Нярэдка ёю, паводле народнага, мог аказацца збіральны, фантастычна-сімвалічны вобраз сіняга Дунаю. Да яго хваляў імкнуўся хлапчына, да яго «зялёных берагоў», «блакітнай вадзіцы» старалася наблізіцца дзяўчына, якую таксама надзвычай узрушылі будзённа-сацыяльныя праблемы. І той лірычны герой песні – хлапчына або, найчасцей, – казак, які разважае не толькі над тым, што яму давядзецца ў бліжэйшым будучым «бітву ваяваць», але адчайваецца з таго, што не атрымаліся блізкія адносіны з любай дзяўчынай. Спадзяваўся, верыў у шчырасць кахання прыгажуні, а ўсё выйшла куды праязічней – яна адмовіла яму ва ўзаемнасці. Вось і заплакаў казак, вась і загаварыла ягоная душа, да Дунаю падышоўшы.

Не п'ю, не гуляю, парачкі не маю,
Ой, пайду, ўтаплюся ў сінім Дунаю.
Не тапісь, козачэ, бо душу загубіш,
Ходзем, павянчаймось, калі верна любіш [2, с. 308].

Звяртае на сябе ўвагу тое, што ўся песня будзеца на апісанні прыродных з'яў-перашкод не толькі ў самім жыцці маладога чалавека, але і тады, у той момант, калі ён «імчыць-пад'язджае» да рэчкі, каб здзейсніць жудасна-адчайную задуму. Прыгадаем, што ўвогуле эстэтыка беларускай лірычнай песні грунтуецца пераважна на прыгажосці нашай прыроды і спалучэнні зрухаў у душы лірычнага героя і ў прыродных з'явах. Сустрэкаецца традыцыйна-спецыфічны для песеннага меласу мастацкі вобраз, семантычна заўсёды глыбока насычаны, напрыклад, «сцежкі-дарожкі», што пазарасталі травой, бо для такой справы да рэчкі амаль не ходзяць людзі. Дунай для іх і ў памяці, і ў рэальнасці існуе зусім для іншага – для таго, каб людзі «любіліся-кахаліся» на ягоных берагах, каб паміж імі гучалі радасныя песні пра каханне, пра вернасць гэтага светлага для любога чалавека пачуцця.

Але ж такая рэчка, да якой звяртаецца закаханы, не абавязкова будзе ў народнай лірыцы называцца Дунаем. Так адбывалася далёка не заўсёды, бо не менш паэтычна народныя выканаўцы маглі апяваць і звычайную (безназоўную) рачулку, на берэзе якой гулялі ці паблізу ад якой сустрэліся ён і яна, дзяўчына і хлапчына ці казак. Напрыклад, славуная, вядомая ўсім песня «Ой, рэчанька, рэчанька». Гэта тыповая двухчастковая кампазіцыя песні. Сюжэт распрацоўваецца шляхам выкарыстання вобразна-псіхалагічнага паралелізму. Першая паралель – высокамастацкі вобраз-сімвал, пачэрпнуты з прыроднай стыхіі, – рэчанька. У песеннай любоўнай лірыцы рака – сімвалічнае месца любоўных спатканняў. Вобраз гэты метафарычны. Пры дапамозе іншасказання (мастацкі прыём увасаблення) рака ў песні набывае якасці жывой істоты. Менавіта да яе, як да жывога чалавека, накіравана пытанне ў самым зачыне песні. Ажыўшы ў песні вобраз нежывой прыроды ўспрымаецца па-сапраўднаму, натуральна, і рака ўжо сама,

ад свайго ўласнага імя ўступае ў размову. Менавіта паміж ракою і выканаўцам адбываецца далейшы своеасаблівы дыялог.

Другая паралель у песні, якая выступае цесна сплэўшыся з першай, – малады хлопец, які ўсё ніяк не можа ажаніцца. Ці то гэта адбываецца з-за ягонаў сціпласці-нерашучасці, ці то яшчэ з якой іншай нагоды. Паводле народнай традыцыі, весці на раку паіць каня – ісці на спатканне з любай. Чэрпаючы з ракі ваду, прыгажуня тым самым адказвае ўзаемнасцю на пачуцці хлапчыны, які трымае коніка вараненькага, што спаталіе сваю смагу. Большая частка песні – дыялог з рэчанькай, адухоўленай істотай – самабытнае апавяданне пра каханне хлопца і дзяўчыны, карыстаючыся мастацкай вобразна-іншасказальнай мовай. Апошнія дзве страфы песні – аўталагічная мова:

– Ах, Ясенька, Ясенька,
Чаму ж ты не жэнішся?
Чаму ж ты не жэнішся?
На каго надзеішся?... [9, с. 19 – 20].

Магло здарыцца так, што дзяўчына сама, сумуючы па каханым, звярталася да спагадлівай рэчкі з просьбай – занесці любаму хоць якую-небудзь звестачку пра яе, каб, маўляў, і ён здагадаўся – адчуваў, як яна думае пра яго, хвалюецца, чакае не дачакаецца сустрэчы.

Ой, тихый Дунай да тихо воду нэсэ, Да шчэй тышэй дівка косу чэшэ. Вона чэшэ да на Дунай нэсэ: – Да пльві, коса, да по тэмным лесе. А в тэмному лесе да явор элэнэнькый,	А пуд тым явором да казак молодэнькый. Ёх, вунь сыдыть да в скрыпочку грае, Да струна струне голас подавае, Да струна струне голас подавае, Молода дівчына на коньку пад’ежжае... [11, с. 226].
---	---

У палескім песенным меласе сустракаецца своеасаблівы працяг гэтага сюжэту. Учытаемся лепей у наступныя радкі:

Тихо, тихо Дунай воду нысэ, А шчэй тышэй дівка косу чэшэ, Шчой начэшэ – до Дунаю нысэ: – Пльви, коса, тихою водою, А я пойду слідом за тобою. Плыла, коса, кай бэрэжка стала: На бэрэжку явор элэнэнькый, На коньку козак молодэнькый. А вунь сыдыть, у скрыпоньку грае,	Струна в струну стыха промоўляе: «Ныма кпіну вдовыному сыну, Звів з розуму молоду дівчыну, А ізвівши, на конька сівшы: – На добраноч, дівчынонька моя, – Ох, я знаю, шчо вжэ ты ны моя. Як поїду, то вжэ ны вырнуса, На другэй дівцы ожэнюса» [11, с. 293].
--	--

Тут сапраўды, у параўнанні з першым варыянтам, у якім гаворка вялася нібыта пра ўяўную размову закаханых людзей, гучыць матыў непрыхаванай здрады, або папярэджанне аб тым, што не трэба быць надзвычай даверлівай, а неабходна таксама ж думаць і пра расстанне, якое можа ў жыцці надарыцца, і пра магчымую, як мы ўжо згадалі, здраду, «На другэй дівцы ожэнюса». Жыццё ішло сваім шляхам і хіба мала неправказальна-неправданага магло ў ім адбыцца, і далёка не заўсёды з-за збегу абставін, але і па віне, нявернасці людзей, таксама.

З іншага боку, Дунай можа выступаць і той цудоўнай песенна-казачнай рэчкай, на берагах якой знаёмяцца, сустракаюцца, кахаюцца маладыя людзі. Кампазіцыйна такія песні (пра каханне) ў асноўным будуць у форме маналога, дыялога або маналога-дыялога з ужываннем разгорнутых параўнанняў, паралелізмаў, вобразных супрацьпастаўленняў, заснаваных на знешнім нейкім падабенстве ці на ўнутраных перажываннях герояў.

Н. Гілевіч у свой час спрабаваў класіфікаваць згаданне міфічнага Дунаю ў народнай лірыцы, якія ў фальклоры маглі імкліва змяняцца ў залежнасці ад абставін. І вось што ў яго атрымалася: «Але разгляд беларускай народнапесеннай творчасці цалкам пацвярджае, што вобраз Дунаю сапраўды з’яўляецца паэтычным сімвалам вялікай (рака, мора) або і не так вялікай (рэчка, возера, крыніца) вады. У асобных выпадках маецца канкрэтнае ўдакладненне, што Дунай – гэта менавіта рака або мора («Пайшлі дзеўкі ка Дунай-рацэ»; «Ой, дарожка ідзе з-пад Дунаю, з-пад ракі»; «Ой, за морам, за Дунаем, бяроза стаяла»).

Раскрыем значэнне найбольш пашыраных сімвалічных вобразаў, звязаных з назвай Дунай. У многіх песнях Дунай – гэта гібельнае месца, дзе чалавек або канчае самагубствам («Назад не вярнуся – у Дунаю ўтаплюся»), або губіць каго-небудзь іншага, напрыклад, няўдалую, нялюбую жонку («Як пушчу няўдалу ў той Дунай глыбокі») ці ў «граху» прыдбанае дзіця («Як у Слуцку на рыначку сталася навіна: маладая дзяўчыначка спарадзіла сына, спарадзіўшы, не хрысціўшы, у Дунай пусціла...») або беднага хлапца Петруся – за тое, што ён не адрынуў каханна багатай пані («Узялі Петруся да за белыя бокі, укінулі Петруся ў Дунай глыбокі»), і інш. Пасылаць нявестку ў Дунай па ваду – азначае жадаць ёй пагібелі, збываць яе са свету, гэты вобраз – адзін з самых распаўсюджаных у песнях жніўных і пра жаночую долю («А шлець мяне, маладзіцу, у Дунай па вадзіцу. – А свекраток, мой татачка, а не вады ж ты жадаеш – мяне з свету збываеш...»). Пусціць голас па Дунаю – значыць прывабіць да сябе дзяўчыну

(«Ой, маю я тонкі голас, пушчу па Дунаю»). Маці прыходзіць у Дунай ваду браць – азначае: маці атрымлівае вестачку ад замужняй дачкі. Гусі паселі на Дунай і замуцілі ваду – да дзяўчыны прыйшлі весткі ад мілага. Пускаць вянкi па Дунаю – варажыць пра свой дзявочы лёс, загадваць на каханага. Выводзіць варанога каня да Дунаю – азначае: праводзіць каханага (або сына ці брата) у дарогу. У многіх песнях вобраз Дунаю атаясамліваецца з вобразам далёкага, незнаёмага, чужога краю, дзе адбываюцца нейкія падзеі («Ой, у полі, край Дунаю, яліна, там стаялі, край Дунаю, казакі) або адкуль вяртаецца каханак ці едзе казак («Ехаў казак да Дунаю – «памагай бог!» дае»), куды «стралочкі» зманьваюць дзеўку («Перавязем пераз Дунай – назавеш сястрою»), куды можна збегчы, уцячы ад гора, асабліва ад мужа-п'яніцы («Не бі мяне, мужу, не карай, бо я цябе кіну і дзяцей пакіну, а сама паеду за Дунай») [4, с. 97 – 99].

Вельмі прыгожа і самабытна вобраз-сімвал міфічнага Дунаю раскрываецца ў вясельных песнях, калі ўжо патаемныя спатканні-сустрэчы засталіся ззаду, а наперадзе чакае заканамернае стварэнне новай сям'і.

– Сівы, белы селязеньчыку,
Ці быў ты на Дунайчыку,
Ці бачыў ты сваю качачку? [10, с. 63].

Калі ўсё ідзе добра, без ніякіх нечаканых паваротаў лёсу, то і закаханыя, адпаведна, гавораць пра свае адносіны з радасцю, з сімпатыяй адно да аднаго. А чаго ўжо ім хавацца ад людзей на самой справе? Няма болей у іхнім каханні нічога патаемнага, няхай усе ведаюць пра іхняе шчасце. Таму і песні, дзе Дунай згадваецца ў залежнасці ад менавіта такіх абставін, гучаць святочна, урачыста.

На тыхым Дунаі добрэ дзілечко робыты,	По двору ходыть, як місяц взыходыць,
А з хорошим другом любо-мыло говорыт(ы).	А заговориць, як у дзвонь зазвоньць.
На тыхым Дунаі роблю дзіло, нэ втомлюса,	А заговориць, як у дзвонь зазвоньць,
А з хорошим другом нэ розговорус(а).	А засмыецца, аж на нэбы отзовета [11, с. 277].

Праўда, у некаторых песнях сустракаецца і даволі нечаканы матыў. Асноўная яго лінія такая – а хто яго ведае, як яно там у сямейным жыцці складзецца, бо даволі не ўсё залежала ад саміх маладых, тым болей ад маладой, наадварот, раней жылі «па традыцыі», і азначала гэта тое, што амаль у кожным родзе былі свае парадкі, заведзеныя тымі, хто ў ім валадарыў [5]. Вось таму апявалася будучае вяселле, як своеасаблівае яднанне дзяўчыны з Дунаем-рэчкай, які вельмі ў такіх сітуацыях нагадвае сабою міфічнага жаніха, што насуперак усяму, забірае ў маці дачку.

Ой, паслала ж мэнэ маты
Да на Дунай воду браты.
Нэ вэліла бо мні маты
З Дунаічком жартоваты [11, с. 328].

У паасобных выпадках прама гаворыцца, што выйсі замуж – гэта ў «Дунай упасці». Нікуды дзяўчына ад гэтага не дзенецца, бо яе доля такая.

У нэдзілньку рано	Да выратуй мэнэ з мора,
Дай на моры ж сонцэ грало.	І з вылыкого гора.
Там дівочка й да воду брала	– Ой, рада б я выратоваты –
Дай сонэйка ж ловала.	Я нэ вмію плаваты.
Дай сонэйка ж ловала,	Ой нэ човночка, нэ вэсла,
Дай у Дунай упала,	Куды тэбэ доля внэсла.
Дай у Дунай упала,	Чы білая да чы лыхая
Дай ратунку крычала:	– Гэта доленька ж твоя [11, с. 312].
– Моя мамочка рудна,	

Але ж абавязкова трэба адзначыць і тое, што далёка не заўсёды вяселле было для нявесты «паатопама у Дунаі», яна таксама мела права выбару. Не прымушалі яе сілай ісці за нялюбага, старога ды сварлівага, а сцвярджалі, што, маўляў, каго яна сама выбярэ, то з тым і пойдзе да шлюбу, стане «на ручнічок бяленькі», галаву схіліць перад бацькоўскім блаславеннем. Ніхто не пойдзе супраць волі дзяўчыны, не стане перашкаджаць яе сямейнаму шчасцю. Адзінае, на што ёй імкнуліся ўказаць, – гэта тое, што яна павінна знаходзіць сабе «пару роўную». І тут мелася на ўвазе, не толькі па ўзросту, але і ў сацыяльным плане таксама. Як слушна разважае А. Ліс: «Нават пры самым высокім усхваленні адрасата песні, абумоўленым функцыянальнай прыродай жанру, народ не траціў у ацэнцы чалавека сацыяльнага крытэрыю». Пацвярджэннем сказанага на матэрыяле валачобнай паэзіі можа быць песня «Чэраз Дунай гібка кладка». Песня складаецца з трох частак, прысвечаных адпаведна тром жаніхам, з якіх паненка Агапка выбірае сабе мужа. Песня вылучаецца арыгінальнасцю вобразнай мовы, небанальнасцю сацыяльнай трактоўкі, дасціпным кампазіцыйным вырашэннем ідэйна-эстэтычнай задачы.

Характэрным для вясельнай абраднасці з'яўляецца і тое, што вясельная песня, ў якой малады з маладою ўвасабляюцца ў «селязня і качачку», нібы вяртае нас ў патрыярхальны перыяд прымацавання славян да Дунаю. Зразумела, што тут рэчка міфічна-казачная, і спяваючы яе не надта задумваюцца над першавытокамі, але ж гэтая рэчка на самой справе прыводзіць маладую да «свайго роду, сваёй радзіны».

Родныя згадваюцца пастаянна, яны, калі не прама прысутнічаюць, то падразумяваюцца ў кожнай сцэне, кожным урыўку (пташачка-мамачка, матулечка, браточкі, сястрыцы міленькія ды яшчэ сябровачкі міленькія). Асабліва працула пра іх згадвае дзяўчына (нявеста, маладая), і не мае значэння, ці яна толькі рыхтуецца да вяселля, ці ўжо спявае-заліваецца за святочным сталом, або робяць гэта іншыя спявальшчыцы.

Надзвычай багатым на ўсемагчымыя параўнанні, асацыяцыі з'яўляюцца песні, дзе распавядаецца пра тое, як дзяўчына развітваецца з родным кутом, бо павядуць яе «далёка-далёка», паедзе яна за родавую рэчку, за тых традыцыйныя межы, якія заўсёды асацыіраваліся з чужою зямлёю.

Пушчу я паву па Дунаю,	З таткам не жыці,
Сама пайду па беражочку.	Цясовыя сталы не засцілаці,
Ды ці не ўбачу таткавы сени?	У залатыя кубкі віна не наліваці,
Ды хоць ўбачу – мне там не быці,	Дарагіх гасцей не дажыдаці [10, с. 72].

У некаторых песнях прама гаворыцца пра тое, што геранію – Леначку – перавязуць (завязуць) за Дунай, дзе не будзе ёй ранейшага бесклапотнага жыцця ў роднай сям'і, а чакае яе там многа нечаканага і далёка незаўсёды прыемнага.

Зборная суботачка, зборны дзень.
 Ды сабрала Леначка ўсіх людзей,
 Ды садзіла яна іх усіх у рад,
 А сама села між усіх,
 Ды скланіла галоўку ніжэй усіх,
 Задумала думачку больш усіх.
 – Ды не думай, Леначка, не думай,
 Пераедзем рэчаньку ды Дунай [10, с. 80].

У вясельных песнях можна адшукаць сцэны, дзе маладая, звяртаючыся да блізкіх, пагаджаецца, што яе зусім хутка павязуць за Дунай-рэчку, але яна з гэтым ні ў якім разе не збіраецца мірыцца. Настроена маладая рашуча, бо адначасна сцвярджае, што... яшчэ з чужога роду, можна вярнуцца назад.

– Выйду за варотачкі – Коні ржуць. Куды маю маладую Надзечку павязуць? Не плач, маценька, не думай,	Павязуць мяне за Дунай, За тых лозанькі густыя, За тых рэчанькі быстрыя. А я, маценька, лозанькі пасяку, Да цябе, родненька, уцяку [10, с. 191].
---	--

Дзяўчына – Надзечка – яшчэ трымаецца, не паказвае свайго смутку перад развітаннем, запэўнівае родных, што ўсё будзе добра, бо яна хутка прыбяжыць да іх, а перашкоды? Ды яна іх з лёгкасцю пераадолее, «а я, маценька, лозанькі пасяку, Да цябе родненька, уцяку». Толькі гэта на першы погляд, бо ўсё ўжо ідзе ў традыцыйным русле падрыхтоўкі да вяселля.

Захацела Надзечка з каліны вяночка Ды паслала баценьку за Дунай па каліну, Цераз брод – па маліну. Хутка баценька дабягае, Ужо каліначка адцвітае,	А маліначка адпадае. Ой, шчаслівае зелле, Чаму не паспела на вяселле, Майму дзіцяці на вяночак З чырвоненькіх ягадочак?
--	---

Верныя сябровачкі вяночак (вэлюм) саўюць, на галаву яго адзенуць, узвялічаць сваю любою да становішча «князёўны-каралёўны», якая няхай сабе за ціхі Дунай ад'язджае, а іх ніколі і ні ў якім разе не забывае. Як ні цяжка там будзе, якія клопаты не паўстануць, але няхай знойдзе хвіліначку-другую, каб і ім паслаць з таго «роду» навіну-прывітанне. Прыемна будзе пачуць, як ёй жывецца, як яна там маецца. Успаміны ж на самой справе, што тая вада, плывуць і плывуць, не падпарадкоўваючыся нават часу. Спяваюць сяброўкі, але ж падкраўся нечакана нейкі зласлівец, які хоча маладую ўсё ж «аддаць-прадаць», нягледзячы ні на якія іхнія просьбы. Яшчэ хвіліна-другая, то ўжо сваёй сястрыцы і «касу русую расчэша», распусціць касу і назад, у дзявоцтва, ужо не стане шляху дзяўчыне.

Брат маю косоньку росчысав,
 Дэ ж моі уплётны падэвав?
 Дэ ж моі уплётны подэвав,
 Чы на морэ, на Дунай попускав,
 Чы на морэ, на Дунай попускав,
 Ой, чы на свої постолы пудвязав? [11, с. 148].

Але ж у іншых выпадках сцвярджалася адваротнае – не хацеў адпусіць «за родавую рэчку», у «іншы род» сваю сястру спагадлівы братка-братачка, які тут, на малой радзіме, мог пастаянна ўступіцца за яе, не даць у крыўду, то там, у той мясцовасці (родзе), ягонага заступніцтва не будзе.

Нібы заранёў спрабуючы знайсці выратаванне ад тых цяжкасцей, якія могуць сустрэцца ў будучым, сямейным жыцці, бо чула пра такое з вуснаў старэйшых, не раз-не два даводзілася чуць і бачыць на ўласныя вочы, як звычайна абыходзяцца з нявесткамі – «чужымі дзецьмі ў сваім родзе», – дзяўчына

звяртаецца да ўяўнага (ці ўжо і да канкрэтнага, таму што ведала, за каго пойдзе замуж) свёкра. Не толькі свякроўка надараецца ліхая, але і яе муж таксама бывае далёка не лепшым. Вось таму і імкнецца заранёў задобрыць суролага гаспадара, якога неўзабаве таксама давядзецца называць «татачкам мілым».

На морі кладкы дай абэдва гладкы,
Ой, да там дівонька два кубочкі мыла.
Ой, да мыла, мыла, на Дунай пустыла,
На Дунай пустыла дай Бога просыла [11, с. 255].

Часам дзяўчына просіцца-моліцца, каб яе не аддавалі за нялюбага, бо не будзе ладу-жыцця ў такой сям'і, бо не яе бяруць у той род, а толькі яе працавітыя рукі, каб працавала, не разгіналася ды на сваіх родных-блізкіх забывалася. Плача, небарака, згадвае пра тое, што не адну няшчасную такім шляхам са свету белага звялі, але тыя, да каго яна звяртаецца, застаюцца абьякавымі. І дзеянне гэтае таксама традыцыйнае, спрадвечу павялося – «мы трывалі і ты вытрымаеш». Нічога іншага не выдумвай, раз лёс такі. Гэтая тэма была табуіравана ў свядомасці продкаў. Сямейнае жыццё проста не магло быць лёгкім. Час быў такі, адпаведна, і норавы суровыя. Таму дзяўчына адчайна ўжо не просіць, а крычыць, што не хоча ісці за нялюбага! Тым болей што і варажка прадказвала трагічны зыход такой справы.

Асабліва кранальна звяртаецца да Дунаю-баццохны дзяўчына-сірата. Каму, як не ёй, найбольш ведаць, што такое цяжкі лёс, як ратавацца ад голаду і холаду, як нідзе немагчыма схвацца ад людскай неспагады і зласлоўя. Ніхто з заможных гаспадароў не жадае дапусціць, каб сыны ішлі да шлюбу з сіратаю, каб прыводзілі за стол ды ў багаты кут «галадранку». Няма ў яе, маўляў, пасагу, няма ў яе шчасця-долі. А ў чым жа, атрымлівалася, яна, небарака, вінавата? Хіба ж ёй не хацелася, каб усё было на зайздрасць, а калі не так, дык хоць, каб не горай, як у іншых? Вось і спявала-прыгалошвала няшчасная на беразе рэчкі, пускаючы гаручыя слёзы ў Дунай, бо да ўсяго гэтага, ад сіраты адварнуўся, насмяўшыся перад гэтым, каханы хлопец.

Зрэдчас сірата плача-галосіць над вадою і звяртаецца да свайго нябожчыка бацькі. Адбываецца своеасаблівы дыялог-парада паміж жывым і нежывым чалавекам, што лішні раз указвае нам на адухаўленне продкамі прыроды, на веру ў пазамагільнае жыццё, у тое, што памерлыя могуць падказваць, раіць нешта ў надзвычай складаных жыццёвых сітуацыях. Дастаткова толькі папрасіцца, давесці, што да чаго атрымалася.

– Чаго сядзіш, Волечка,
Ды свайго роднага татачку
Не шукаеш?
– Ой, пушчу я шчуку – рыбу па Дунаю.
Плыві, плыві, шчука-рыба,
Па ціхай вадзе.

Прыбудзь, прыбудзь, родны татачка,
На вечар ка мне.
– Не прыбуду, мая доня,
Бо не здужаю.
Налажылі белы камень
На грудзі мае [10, с. 124].

Адсюль можна зрабіць выснову, што ў вясельных песнях, якія выконваюцца ў гонар маладой ці самой нявестай, Дунай згадваецца ў сувязі з даволі сумнымі, жаласлівымі асацыяцыямі. Не адчуваецца ў іх асаблівай нейкай радасці-вяселосці, нішто не гаворыць пра нейкі аптымістычны настрой. Вядома ж, калі закранаць апошні час, то спяваецца гэта па традыцыі, але ж нельга ні ў якім разе забывацца і пра тое, што традыцыя таксама фарміруецца не на голым месцы, значыцца, на самой справе існавалі такія сацыяльна-бытавыя падставы.

На гэтую ж самую родавую рэчку-мяжу Дунай прыходзіць і малады хлопец (казак), бо ягоная каханая знаходзілася на другім беразе ракі, і яе трэба было адтуль забраць. Магла сустрэча-парада для хлапца з дзяўчынай здарыцца і тады, калі ён не ведаў, што рабіць, быў на крайняй мяжы адчаю. Хлапчына мог асацыіравацца з дрэвам, у пераважнай большасці выпадкаў, – з дубком. Але ўсё роўна гаворка вядзецца менавіта пра хуткае вяселле, пра тое, што жонку ён возьме сабе «з-за Дунаю», нішто яму гэта зрабіць не перашкодзіць. Таму казак (хлопец) звяртаецца, «кланяецца ў ногі сваім бацькам», каб яны не марнавалі дарэмна час, каб засылалі сватоў у той двор, дзе красуецца ягоная каханка.

Стаіць дубочак тонкі, высокі,
На Дунай нахіліўся.
Малады жаніх свайму баценьку
У ногі пакланіўся [10, с. 81].

Праўда, гэтую песню некаторыя з даследчыкаў адносяць да чыста каравайных (якія выконваюцца, калі п'якуць каравай). Толькі нам здаецца, што яе можна трактаваць і як песню, што папярэднічае сватам, тым болей што там таксама ідуць у дом нявесты са сваім «хлебам-караваем». Тут хлопец толькі збіраецца жаніцца, а ў іншых выпадках ён ужо і да «шлюбу нарадзіўся».

Стаіць дубочак, стаіць зялёны,
На Дунай нахіліўся.
Сядзіць жанішок маладзенькі
Ды шлюбу нарадзіўся [10, с. 101].

У беларускім фальклоры, калі хлопец знаходзіцца ва ўзросце, які асацыіруецца са стварэннем сям'і, ён часта пад'язджае да родавай рэчкі-мяжы, да таямнічага Дунаю, «шукаючы сабе пару»: «А ў нядзелю рана-параненьку ходзя Дунай ціха-паціхеньку»; «Як прыеду да Дунаю, стану, гляну, падумаю» [4, с. 195, 246]. Прыгадаем, што продкі-язычнікі «умыкалі» сабе жонак ля вады.

«Казак маладому» было намнога прасцей, бо ён забіраў дзяўчыну ў свой род, не адрываўся ад сваіх блізкіх і, да таго ж, ён становіўся безагаворачна (так было заведзена спакон вякоў!) гаспадаром сваёй жонкі. Каханне каханнем, але па вялікім рахунку, ніякага права голасу яна фактычна не мела. Жанчыне становіцца сумна, бо яе ўзялі жыць у іншы род, а там няма ні блізкіх, ні сямейкі сваёй, ні сябровак. Яна апынулася «за ракою», за родаваю мяжою, таму і спрабуе вярнуцца ў родныя мясціны, карыстаючыся той самай рэчкай Дунаем, хоць бы ва ўспамінах ці ў словах тужлівай песні, нібы такім чынам выплакаўшыся-нагаварыўшыся з жаданымі ёй на той момант людзьмі.

Адчаіўшыся ўбачыць сваіх родных, выбрацца да іх, маладая жанчына звяртаецца да ўсемагутнага Дунаю, каб хоць ён дапамог ёй у дадзенай сітуацыі: перадаў прывітанне, данёс яе жальбу-плач аб невыносным жыцці ў «чужой радзіне».

– Ой, пушчу я шчуку-рыбу па Дунаю.
– Плыві, плыві, шчука-рыба,
Па ціхай вадзе.
Прыбудзь, прыбудзь, родны татчка,
На вечар ка мне [10, с. 124].

Яшчэ зусім надаўна, калі яе вывозілі з бацькоўскага падворка, забіралі ў новую сям'ю, адлучалі ад роду-радзіны, дзяўчына верыла ў лепшае, а часта проста супакойвала блізкіх людзей, найболей матулю, якая ведала, што такое прызвычайвацца да жыцця ў чужым асяродку. Горка было на душы, заходзілася ад жалю, што не было каму пашкадаваць, прыгарнуць да сэрца, а тут яшчэ свякроўка давала дыхту. Ды такога, што мала не магло паказацца ні ў якім разе.

Цяжка было ў сям'і люблага мужа, а што ўжо заставалася гаварыць, калі маладзіца трапляла ў хаціну да нялюблага? Скваснага да агіднасці. Ды старым-старога? У жыцці любое магло здарыцца, не было выключэннем і такое. Але ж нічога не зробіш, нічога не прадпрымеш, бо сысці з абрыдлай сям'і нельга было ні ў якім разе. Муж меў на сваю жонку ўсе правы. Якім бы зласлівым ён не быў, тым не меней ён быў законным мужам. Такія песні – гэта сапраўдны плач душы, а Дунай нагадвае сабою рэчку горкіх слёз, а не студзёнай вады.

Ёх, тыхо, тыхо да Дунай воду нэсэ,
Ёх, а йшчэ тышэй дівчына косу чэшэ.
Рошчэсала косу да по правому плычку,
Розліла слэзу да по білому лычку [12, с. 235].

Як піша А. Гурскі, «выданая замуж у чужую старану, у чужую сям'ю жанчына сумуе і па сваіх родных, крэўных, па ўсёй сям'і, у якой яна расла і гадалася, з якою звязаны шчаслівыя ўспаміны пра дзяцінства. Зачын кампазіцыйна будзеца на многачленным вобразна-псіхалагічным паралелізме. Першая частка паралелізму – дыялог паміж лірычнай гераіняй і жураўкам. Тужлівы настрой гераіні, яе смутак па радзіме найлепш перадае і сумны клікат журавоў, што клінам ляцяць высока ў небе кудысьці далёка-далёка, і паўторы журботнага вокліча «ой», і поўнае самоты і скрухі запытанне: «чаго грачыш так жалка?» [6, с. 19].

З раннеязычніцкага перыяду дайшлі да нашых дзён прыёмы пераўвасаблення людзей у птушак і звяроў, вера ў татэмізм і магію. Прыгадаем славуце імкненне князеўны Яраслаўны са «Слова аб палку Ігаравым»: «Полечю, рече, зегзіцею (зязюляю) по Дунаевы» [3, с. 110]. Жанчына ў самоце магла пераўвасобіцца і ў іншую птушку, напрыклад у салаўя.

У паасобных выпадках нявесту прама перасцерагаюць, што жыццё «за Дунаем нявольнае», што там на цябе, як на асобу, увагі ўвогуле ніхто звяртаць не будзе. За той «родавай рэчкай-мяжою» жыццё рэзка адрозніваецца ад тутэйшага, там, у многім, іншыя законы, больш суровыя і жорсткія.

Ой, думай, Ганначка думай,
Звязуць цябе за Дунай,
Да між горы крутыя,
Да між людзі ліхія,
Дзе п'юць гарэлку кружкамі,
Дзе б'юць жонак дручкамі [10, с. 269].

У сямейна-бытавой паэзіі пазнейшага перыяду міфічны Дунай страчвае першапачатковую функцыю – перастае быць рэчкай-абмежавальніцай родавых уладанняў, земляў, а становіцца рэчкай-спачувальніцай да чужога гора, бяды. Яна нават можа, у гіпербалізаваным плане, перадаваць просьбу, прывітанні, жальбы на долю.

Часам даводзіцца чытаць і тое, што факт адпраўлення свякроўкай нявесткі на Дунай (па вадзе) – гэта прамая спроба звесці маладзіцу з белага свету, пазбавіць жыцця, бо так ужо маці не падабалася як сын усё болей і болей увагі ўдзяляў сваёй жонцы, не слухаўся пустых намаўленняў з боку родных.

У такіх выпадках дыялог паміж нявесткай і свякроўкай вельмі нагадвае звычайную лянку паміж раззлаванымі жанчынамі, якія шчодро адна другую клянучь праклёнамі.

У некаторых выпадках такія адносіны паміж нявесткай і мужавай маці склаліся нібыта з-за таго, што яна аднекуль даведалася, што маладзіца ў дзеўках вольна паводзіла сябе з хлопцамі («грашыла»). Цяпер вось усё гэта выплыла, стала вядомым. Праўда, не выключаны і факт звычайнай намовы, бо жылі маладыя на зайздрасць іншым, «а чужыя вочы соллю б засыпаць, а чужым раты б пазамыкаць». Ды не зробіш гэтага, таму яны і стараліся, таму падбухторвалі-намаўлялі. Зрэчас маладая сама прызнаецца, звяртаючыся да свайго сябра Дунайчыка, што «было ў недалёкім мінулым такое». І не падумала б, што так можа павярнуцца справа, ды цяпер позна шкадаваць, бо ўжо нічога да лепшага не зменіш.

Часам дачка скардзіцца матулі ў іншасказальным плане. Зноў-такі, паміж імі нібыта адбываецца нейкая ўяўная размова, дзе маці дапытваецца ў маладзіцы, як жа ідуць яе справы, кліча «павячэраці», каб па старадаўняй звычцы за сталом пра ўсё чыста распытацца, даведацца падрабязнасці з сямейнага жыцця, пачуць, як жа там «святроўка сябе паводзіць».

Ад мамачкі адлучылася.
К святроўцы прылучылася,
Святроўка да не мамачка,
А я яе не дзіцятка.
Самі селі вячэраці,
Мяне, млоду, шлюць у Дунай па ваду [2, с. 343].

У народнай лірыцы сустракаюцца выпадкі, калі гаворка вядзецца і пра шчаслівы лёс хлопца (маладога казака). Тут трэба мець на ўвазе, што выезд на «коніку вараненькім», у чыстае поле, «за Дунай» – гэта алегарычны план нейкіх баявых дзеянняў, адкуль вярталіся назад не ўсе ваюры. Вось і плакаў-жаліўся ў сумных песнях, перад такой далёкай дарогаю, хлапчына, бо ўсялякае магло здарыцца. Заранёў не развіталіся, лічылі, што гэта вельмі дрэнная прыкмета, асабліва для таго, хто ехаў на вайну.

У паасобных творах прама гаворыцца пра тое, што ці то трагічнае спатканне на Дунай-рэчцы, ці то няшчаснае каханне, прыводзяць казака да заўчаснай смерці. Абавязкова падкрэслім, што амаль ва ўсіх песнях, дзе згадваюцца такія сітуацыі, прысутнічае персаніфікаваная доля і менавіта ад яе ўсё чыста залежыць. Як наканавана, дык так абавязкова і збудзецца, нікуды ты ад свайго лёсу-долі не ўцячэш. Даволі часта яны яшчэ асацыіраваліся і з горам – ці то ідывідуальным, ці то ўсёагульным ліхам.

Але нярэдка Дунай згадваўся і тады, калі гаварылася, што муж, не вытрымліваючы болей, вёў сваю «няўдалую жану» у раку тапіць. Гаварыць пра нейкае ахвярападнашэнне воднай стыхіі, якое працягае свае карані ў перыяд язычніцтва, не выпадае. Кожны з нас ведае, што такое сямейнае жыццё і чаго толькі ў ім не здараецца. І тут таксама на першы план выходзіць не нейкі там сацыяльны падтэкст, не нават дрэнныя ўзаемаадносіны паміж святроўкай і нявесткай, а тое, што маладзіца была ляютная, неахайная, сварлівая. У народзе гавораць, што вада камень точыць, а самага цяпялівага мужа есць-грызе бурклівая, вечна незадаволеная жонка. Акцэнтавалі ўвагу і на тым, што гаспадар мог «кідаць вока» на іншых жанчын і гэты факт не спрыяў мірным адносінам у сям’і.

Мноства з прыведзеных намі прыкладаў узятая з вясельных і сямейна-бытавых песень, але Дунай сустракаецца і ў некаторых іншых абрадавых вуснапаэтычных творах беларусаў. Напрыклад, нам хацелася б спыніць сваю ўвагу на валачобных песнях, на тым, як «хлопцы – добрыя малойчыкі» жадалі ўсяго найлепшага гаспадаровым дзецям, у хаце якога якраз у гэты самы момант «валачыліся». Вось як вобразна спявалі яны пра сына, які знаходзіўся ў тым узросце, калі трэба шукаць жонку, не зацягваць надта, каб не застацца ў «вечных кавалерах»:

Ой, на моры, на сінім Дунаі, Дай віно ж, віно зеляное. Ляжыць кладка брусаваная. А масточкі ўсё каванья, Тудой ішло 700 коней, Усе кладачкі нагібаліся, А масточкі паламаліся. Скулы узяўся красны панічык, Красны панічак малады Сымонка, Ляціць, бяжыць гукаючы,	Свайго каня шукаючы: Вот не жаль жа мне 700 коней, Вот жаль жа мне аднаго каня: З яго рота цякло злата, Ён хвосцікам вулку падмятае, Ён капыцікам камень разбівае, Ён вушкамі неба падпірае, Ён вочкамі зорачкі сжыгае, Ён Сымонку паненку шукае.
---	---

Не забываліся валачобнікі пра дачок (дачку) гаспадароў. Стараліся ёй пажадаць усяго толькі найлепшага: жаніха добрага і заможнага, спагадлівага і ласкавага, каб той сіні Дунай быў для яе не рэчкай-разлучніцай, а прыносячай шчасце і шматлікае багацце ёй самой і яе будучым дзецям.

– Ой славен казак старый Павло
Хвалылся конём перед королём...
Як я схочу, Дунай перескочу,
Як я схочу, весь лес потопчу,
Як я схочу, море переплыву.

Да такога Дунаю, традыцыйна, звярталіся шматлікія пакаленні нашых продкаў, верылі ў тое, што ён адухоўлены, не адвернецца, дапаможа, падтрымае. А не дачка, дык маладая жана выйдзе на бераг міфічна-сімвалічнай рэчкі, з «залатымі вядзерцамі», чэрапючы з ягоных хваляў «золата-срэбра»:

Да чыя то жана была гаспадыня,
Вясна красна на ўвесь свет!
Да на ціхі Дунай па воду хадзіла?
Да брала яна вёдры да ўсё новыя,
Да пачопачкі атласовыя,

Да карамысел – яваравы карань.
Да прыходзіць к ціхаму Дунаю,
Да што раз махне – серабра займе,
Другі раз махне – да то золата [8, с. 122].

Сустракаюцца песні, асабліва казацкія, рэкруцкія, салдацкія, дзе рэчка-Дунай па-ранейшаму з'яўляецца своеасаблівай мяжою толькі ўжо не паміж родамі, а паміж народамі. Пераступіць праз яе, азначала пачаць вайну, уварвацца на чужую тэрыторыю. З даўніх часін у песенным меласе, у казачным эпасе «чорная сіла», «варожая навала» з'яўлялася аднекуль з-за далёкага мора ці гэткай жа ракі, якая нярэдка ў народнай памяці асацыявалася з Дунаем. Як спяваецца ў песнях, бітва з ворагамі часта адбывалася на сінім Дунаі. Дунай у такіх творах чыста паэтычны сімвалічны вобраз. На Дунаі казакі перамагаюць ворагаў, на Дунаі гераічна гіне, ці гінуць храбрыя воіны-казакі: «У сінім Дунаі вада закіпае мужычай крывёю». Часам, асабліва ў песнях баладнага тыпу, Дунай нават персаніфікуецца.

Да яго звяртаецца герой песні «У чыстым полі снег ідзець» як да жывой істоты: «Дунаёк мой ціхусенькі, што ты стаіш мутнусенькі. Чы цябе вална збіла, чы цябе лебедзь замуціла?» У адказе Дуная малоецца яксрава сізна жорсткага бою, які нядаўна адбыўся паміж вольналюбівымі казакамі і іхнімі заклітымі ворагамі: «Мяне замуцілі кулькі гарматныя і ў ваду ўдары частыя, чэраз Дунай лятаючы, у малайцоў лучаючы, з плеч галоўкі скідаючы, белы целы валяючы». У іншым вуснапаэтычным творы Дунай – гэта далёкая краіна, у якой забілі маладзенькага казака:

– Ой, браток ты наш, ты адзін у нас,
– Ой, калі ж ты прыйдзеш у госці да нас?
– Ой, сястра мая, сама меншая,
– А пячаль твая найбольшая.
А пячаль твая найбольшая.
Ой, ідзі, сястра, да Дунаю,
Набяры, сястра, пяску з краю

І пасей яго на камені.
І як той пясок жытам узыйдзе,
Тады ваш браток у госці прыйдзе.
Ой, няма жытка, няма ўсходачку,
Няма браціка з паходачку.
Няма жыта – вада змыла,
Няма браціка – куля ўбіла [13, с. 172].

Або вось гэтае чатырохрадкоўе з не менш кранальнай песні, у якой таксама гаворыцца пра трагедыю за Дунаем ці на сінім Дунаі, які часта асацыяваўся з чужадальнай стараной, адкуль мала хто вяртаецца, а калі і прыходзіць потым салдат-казак дамоў, то састарэлы, ссівелы, зранены. І гэта ў лепшым выпадку, а колькі іх назаўсёды так і заставалася ў чужой зямлі, за Дунаем. Даляталі да родных і блізкіх адныя словы тужлівых вуснапаэтычных твораў, нагадваючы пра сына ці брата, пайшоўшага або паехаўшага ў далёкі паход.

Як за Дунаем, як за Дунаем,
За Дунаем, там здарылася бяда.
Ой, там убілі, ой, там убілі,
Там убілі маладога казака [13, с. 204].

Сам Дунай-рака ў такія моманты – чыстае ўвасабленне смуткуючай душы бацькі ці маці (бацькоў), які многае разумее, выконвае апошнюю просьбу паміраючага, перадае-даносіць развітальныя словы.

– Дунаю, Дунаю, чаму ціха ідзеш.
– А як мне, Дунаю, паціху не йсці,
Па мне Дунаю, тры чаўны ідуць [1, с. 80].

А ў тых чаўнах салдацікі-жаўнерчыкі сядзяць, ды на бітву ягоную спяшаюцца, ці, наадварот, скрываўленыя, зраненыя, ледзьве жывыя, не далічыўшыся многіх сяброў, пакідаюць страшнае поле бою.

На той ціхі Дунай, на якім ваююць, не выключана, што гэта перадавалася з надзвычай старажытных часоў, прыляталі з роднага краю птушкі, нібы каб пераканацца ў тым, хто ж яшчэ застаўся сярод жывых, а адносна каго несіці ў далёкую Беларусь зусім не весёлыя навіны-звесткі.

Прыляцелі гусі
З далёкага краю,
Узмуцілі ваду
На ціхім Дунаю.
– Пачакайце, гусі,
Я ў вас запытаю:
Ці не з таго краю,
Адкуль мужа маю?
Ці ён там запіўся,
Ці ён загуляўся,

Ці з гора – пячалі
Ў чужы край забраўся?
Ён жа не запіўся,
Ён не загуляўся,
З гора ды пячалі
У чужы край забраўся
Ой, у полі жыта
Золатам абліта,
Пад белаю бярозай
Ляжыць казак убіты [13, с. 206 – 207].

У беларускіх народных баладах можна адшукаць сімвалічны вобраз Дунаю яшчэ куды больш старажытнага перыяду. Тут зафіксаваны наезды-напады крымскіх татароў на Беларусь, усёпажыраючыя пажары-вынішчэнні тых гадоў. За нечаканымі захопнікамі заставалася адна толькі выпаленая земля, пасечаныя-павынішчаныя тубыльцы ды няшчасныя палонніцы (палоннікі), якіх бязлітасна гналі ў чужы край, каб, калі давядуць да месца, прадаць у вечнае рабства, ператварыць жыццё ў невыноснае пекла.

А на моры, на Дунаі
Панна з туркам у карты грае,
Да бацюхны лісты піша:
– Мой бацюхна, мой родненькі,
– Выкуп мяне з няволенькі,
– Ды з цяжкое работанькі! [9, с. 274 – 275].

Тут згадваюцца не татары, а туркі, але гэта істотна не перайначвае справу, бо і з туркамі, у складзе царскіх войскаў, даводзілася не раз і не два на ратным полі сыходзіцца выхадцам з беларускага краю.

Можна гаварыць пра тое, што часта Дунай згадваецца там, дзе гаворка ідзе пра маладзіцу (салдатку, жаўнерку), у якой многае не заладзілася ў сямейным жыцці (памёр муж, пайшоў на вайну і не вярнуўся назад, утапіўся, «з каня ўбіўся»). Такая жанчына з’яўляецца вольнай у сваім сямейным выбары.

Бо старога на лаўжы спалю,
Бо я малога ў Дунай пушчу.
Бо я малога ў Дунай пушчу,
А з паромнічкам часта ў госці прыду [2, с. 359].

Або словы з другой жартоўнай песні:

Як пайду я, малада,
У ціхі Дунай па ваду,
Ах, я, малада,
У ціхі Дунай па ваду
А сутрэну, малада,
Старых мужоў грамаду [2, с. 386].

Заклучэнне

Такім чынам, падводзячы вынікі пад нашымі разважаннямі адносна таго, што родавая тэрыторыя далёкіх продкаў, у іх свядомасці заўсёды быццам бы абмывалася нейкімі міфічнымі рэчкамі, павінны дадаць – рэкі гэтыя ў вусна-паэтычнай творчасці атаясамліваліся, найчасцей, з міфічна-гістарычнай пра-радзімай славян, – Дунаем.

З цягам стагоддзяў, Дунай стаў нагадваць звычайную беларускую рэчку (любую), што працякала ў канкрэтнай мясцовасці, і толькі зрэдку ўпамінаўся сапраўдны міфалагічны аспект і то хутчэй несвядома, «па традыцыі», чым свядома.

ЛІТАРАТУРА

1. Балады. Кн. 2. – Мінск, 1987. – (Беларуская народная творчасць).
2. Беларускі фальклор у сучасных запісах. – Мінск, 1995.
3. Буслаев, Ф.О. О литературе. Исследования. Статьи / Ф.О. Буслаев. – М., 1990.
4. Гілевіч, Н.С. Паэтыка беларускай народнай лірыкі / Н.С. Гілевіч. – Мінск, 1975.
5. Гурскі, А.І. Семантыка і паэтыка сямейнай лірыкі / А.І. Гурскі. – Мінск, 2001.
6. Жыццядайныя крыніцы. Легенды і паданні. – Мінск, 2002.
7. Пазаабрадавая паэзія. – Мінск, 2002.
8. Палескае вяселле. – Мінск, 1984.
9. Раговіч, У.І. Песенны фальклор Палесся. Песні святочнага календара / У.І. Раговіч. – Мінск, 2001. – Т. 1.
10. Раговіч, У.І. Песенны фальклор Палесся. Вяселле / У.І. Раговіч. – Мінск, 2002. – Т. 2.
11. Сацыяльна-бытавыя песні / уклад., сістэм. тэкст., уступ. артык. і камент. І.К. Цішчанкі, В.І. Скідана; артык. уклад. і сістэматыз. напеваў І.В. Галуй; рэд А.С. Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1987. – (Беларуская народная творчасць).
12. Фаминцын, А.С. Божества древних славян / А.С. Фаминцын. – СПб., 1995.
13. Шырма, Р. Песня – душа народа / Р. Шырма. – Мінск, 1993.

Паступіў 18.04.2006